

SUKUT IFODALAYDIGAN MA'NO: TIL VA KOMMUNIKATSIYANING NOVERBAL ASPEKTI

Sobirova Feruza Asqarali qizi

Annotatsiya: Sukut — bu nafaqat soʻzlardan, balki tilning noverbal aspektlaridan biridir. Kommunikatsiya jarayonida gapirishni toʻxtatish yoki sukunatni saqlash holati koʻplab maʼnolarni oʻz ichiga olishi mumkin. Baʼzan, sukunat soʻzlardan koʻra koʻproq maʼno anglatadi, ayniqsa, u ijtimoiy, madaniy, va psixologik sharoitlarga bogʻliq boʻlsa. Shu nuqtai nazardan, sukunat oʻzaro aloqaning, fikr almashishning va hissiy holatlarni ifodalashning muhim qismi sifatida koʻrib chiqilishi lozim.

Kalit soʻzlar: verbal va noverbal, aloqa-aralashuv, kommunikativ akt, sukut, muloqot, sukutning maʼnolari

Sukut, kommunikativ jihatdan ahamiyatli element sifatida, soʻnggi yillarda zamonaviy lingvistlar tomonidan koʻproq oʻrganiladigan mavzuga aylanmoqda. Sukut - bu tilshunoslikda juda muhim va koʻplab jihatlari bilan oʻrganilayotgan fenomenlardan biridir. Bu fenomen oʻzining koʻp maʼnoliligiga ega, shuningdek, turli til va madaniyatlarda turlicha talqin etiladi. Sukut, odatda, nutq jarayonidagi toʻxtash yoki pauza sifatida tushuniladi, lekin uning ijtimoiy, psixologik va madaniy jihatlari ham mavjud. Bu maqolada sukut atamasining koʻplab maʼnolari va uning kommunikativ funksiyalari tahlil qilinadi. Ogʻzaki nutqni toʻxtatish bilan odam oʻylashni davom ettiradi, ichki verbalizatsiya jarayonlari faoliyatini davom ettiradi. Shunday qilib, sukut - bu kommunikatsiya jarayoni boʻlib, u turli psixologik va ijtimoiy omillar tomonidan chaqirilishi mumkin. Sukut koʻp tillarda, shu jumladan rus, ingliz va nemis tillarida, bir nechta maʼnolarni anglatadi. Masalan, rus tilidagi "molchaniya" soʻzi bir vaqtning oʻzida nutqning toʻxtashini, sukut saqlashni yoki oʻz fikrini bildirmaslikni ifodalashi mumkin. Ingliz tilida esa "silence" soʻzi ham sukutni, ham shovqinsizlikni yoki tanqidiy fikrlarni yashirishni anglatishi mumkin. Nemis tilida esa sukut, "Schweigen" soʻzi orqali, nafaqat gapirmaslikni, balki kimdir maʼlum bir vaziyatda oʻzini koʻrsatmaslik yoki javob bermaslikni ham ifodalashi mumkin.

Insonlar oʻrtasidagi kommunikatsiya nafaqat soʻzlardan iborat, balki turli noverbal vositalar yordamida ham amalga oshiriladi. Bular orasida yuz ifodalari, tana tili, va sukunat alohida oʻrin tutadi. Baʼzida sukunat oʻzini tahlil qilishni talab qiladigan noaniq holatni yaratadi, bu esa yana bir maʼno qatlamini yuzaga keltiradi. Sukunatni turli kontekstlarda qanday tushunishimiz, uning samimiyligi, niyati va ijtimoiy sharoitlariga qarab oʻzgaradi. Shu bilan birga, sukunat baʼzan nafaqat javob, balki hujjatli xulosa, qaror yoki his-tuygʻularni ifodalash vositasi boʻlishi mumkin.

Misol uchun, agar ikki kishi o'rtasida suhbat davomida biror kishi biron bir masalada sukut saqlasa, bu ikki xil ma'noni anglatishi mumkin. Birinchidan, u shunchaki nima deyishni bilmayapti, ikkinchidan esa, bu sukunat o'ziga xos tasdiqlash yoki rad qilishning noverbal ifodasi bo'lishi mumkin. Bunday hollarda, sukunat gapdan ko'ra aniqroq bo'lishi mumkin, chunki u hissiy holatni aniq ifodalaydi. Sukunat va uning kommunikatsiyadagi ma'no va ahamiyati haqida bir nechta mashhur olimlarning fikrlari mavjud. Ular sukunatni faqat gapirishning yo'qligi deb emas, balki ijtimoiy va psixologik jihatlarni ham o'z ichiga olgan muhim kommunikativ vosita sifatida ko'rib chiqadilar. Quyida ba'zi olimlarning sukunat haqidagi fikrlarini keltiraman:

1. Peter L. Berger va Thomas Luckmann (Sotsial konstruksionizm)

Berger va Luckmann *"Sotsial reallikning qurilishi"* asarida sukunatni ijtimoiy va madaniy konstruktsiya sifatida ta'riflaydilar. Ularning fikricha, sukunat, ijtimoiy munosabatlar va til orqali jamiyatda shakllangan reallikni tasvirlaydi. Ular sukunatni nafaqat "gapirmaslik" deb qabul qilishadi, balki u, ijtimoiy kontekstga bog'liq holda, muayyan xatti-harakatlar yoki reaksiya sifatida mavjuddir. Sukunat, ularning nuqtai nazariga ko'ra, ijtimoiy qadriyatlar, kutilmalar va vaziyatlarga mos ravishda o'zgarib turadi.

2. Eugene A. Nida (Madaniy kontekst)

Eugene Nida o'zining *"Madaniyat va kommunikatsiya"* asarida, sukunatni kommunikatsiya jarayonida madaniy va tilshunoslik nuqtai nazaridan tahlil qiladi. U sukunatni "ko'p ma'nolarni anglatadigan noverbal til" sifatida ko'rib chiqadi. Nida sukunatni, til orqali emas, balki tilga asoslangan madaniy va ijtimoiy normalar orqali tushuntiradi. Unga ko'ra, sukunat bir madaniyatda tahdid yoki xushmuomalalik belgisini ifodalashi mumkin, boshqacha madaniyatda esa tinchlik yoki tasdiqlashni anglatadi.

3. Herbert Clark (Kommunikatsiya va til)

Herbert Clark kommunikatsiyani ham so'zli, ham noverbal elementlar orqali amalga oshirilishini ta'kidlaydi. U sukunatni, *"kommunikativ to'xtash"* deb ataydi va bu holat, so'zlardan ko'ra ma'no beradi. Clarkning fikriga ko'ra, sukunat ham kommunikatsiyaning bir shakli sifatida ishlaydi va ko'pincha so'zlarning ma'nosini mustahkamlash yoki qayta ishlash uchun ishlatiladi. Boshqacha aytganda, sukunat, ba'zida boshqa so'zlar yoki xatti-harakatlar orqali tasdiqlanishi kerak bo'lgan ma'nolarni izohlaydi.

4. Martha Nussbaum (Emotsiyalar va sukunat)

Filosof va psixolog Martha Nussbaum sukunatni faqatki hissiyotlarni ifodalash vositasi sifatida tahlil qiladi. U sukunatni muayyan emotsional holatni, masalan, noaniqlik, og'riq, yoki ajralishni ifodalashning bir shakli sifatida ko'radi. U sukunatni noverbal kommunikatsiya vositasi sifatida, odamlarning ichki dunyosidagi murakkab his-tuyg'ularni aniqroq va samaraliroq ifodalash usuli sifatida ko'radi.

5. Erving Goffman (Sotsial psixologiya)

Erving Goffman sukunatni o'zining *"Sotsial interaksiya va jamiyatdagi rollar"* asarida ijtimoiy muhitdagi ro'l va xatti-harakatlar orqali tahlil qiladi. Goffman sukunatni *"jamiyatdagi beqarorlik va ijtimoiy anglashuvni boshqarish"* vositasi sifatida ko'radi. U sukunatni ikki tomonlama munosabatlarda, ayniqsa, muammolarni hal qilish yoki norozilikni bildirishda ishlatiladigan vosita sifatida ko'radi. Sukunat, uning fikricha, boshqa odamlar bilan ijtimoiy aloqada o'zaro anglashuvni va moslashuvni boshqarishning muhim elementidir.

6. Richard Bauman (No verbal kommunikatsiya)

Richard Bauman sukunatni noverbal kommunikatsiya va tilning ajralmas qismi sifatida tahlil qiladi. U sukunatni nafaqat gapirishni to'xtatish deb qabul qilmaydi, balki o'zaro aloqaning bir shakli sifatida, u tilning o'ziga xos voqealarini yoki hissiyotlarni ifodalashda ishlatilishini ta'kidlaydi. Bauman sukunatni, tilshunoslik nuqtai nazaridan, tilning tilga o'xshash bo'lmagan, lekin tilga tegishli bo'lgan komponenti sifatida ko'radi.

Sukunat va ijtimoiy kontekst

Sukunatning ma'nosi faqat tilga bog'liq emas, balki u odamning ijtimoiy va madaniy kontekstiga ham chambarchas bog'liqdir. Har bir madaniyatda va ijtimoiy guruhda sukunatning o'ziga xos qoidalari mavjud. Masalan, ba'zi madaniyatlarda sukunat ishonchsizlik yoki rad etish ifodasi sifatida ko'rilishi mumkin, boshqalarida esa u hurmatni yoki ko'proq diqqatni bildiradi. Shu sababli, sukunatning ma'nosi va uning kommunikatsiyadagi roli madaniyatdan madaniyatga farq qiladi.

Shuningdek, sukunat har bir shaxsning ichki hissiy holatini va uning atrofdagi voqealarga qanday munosabatda ekanligini ko'rsatishi mumkin. Ba'zan odamlar sukunatni o'zaro kelishmovchiliklarni oldini olish yoki biror vaziyatni noqulaylashtirmaslik uchun ishlatishadi. Bu kabi sukunatning ifodalash uchun qo'llanilishi juda kuchli va nozik bo'lib, ayniqsa, xushmuomalalik va ehtiyotkorlikni talab qiladi.

Psixologik jihatlar

Psixologik nuqtai nazardan, sukunatning turli xil ma'nolari mavjud. Ba'zi holatlarda, sukunat insonning o'zini himoya qilish usuli bo'lishi mumkin. Masalan, stressli yoki bezovta qiluvchi vaziyatlarda odamlar gapirishni to'xtatib, sukunatni tanlashlari mumkin. Bu orqali ular o'zlarini xavfsizroq his qilishadi va atrofdagi boshqaruvni sezmaydigan holatda qolishadi.

Shu bilan birga, sukunat ba'zan o'zaro yaqinlikni yaratish vositasi sifatida ishlatiladi. Insonlar o'rtasida sukunat saqlanishi o'zaro ishonch va tasavvur qilishga imkon beradi. Bunday sukunat, shuningdek, yuzaki suhbatlardan ko'ra chuqurroq, his-tuyg'ularga boy muloqotni anglatadi.

Xulosa

Olimlar sukunatni turli nuqtai nazarlardan o'rganadilar va uning kommunikatsiya jarayonidagi roli haqida xilma-xil fikrlarga ega. Sukunatning ma'nosi faqat gapirmaslik emas, balki ijtimoiy, madaniy, psixologik va kommunikatsiya kontekstiga bog'liq holda o'zgarib turadi. Bu esa, sukunatni tahlil qilishda tilning noverbal elementlari va insonning ichki hissiyotlari haqida chuqurroq tushuncha yaratadi. Sukunat — bu tilning noverbal jihati bo'lib, kommunikatsiyaning muhim elementidir. U faqat gapirishni to'xtatish emas, balki o'zaro aloqada hissiyotlar, qarorlar, va ijtimoiy kontekstga asoslangan murakkab ma'nolarni ifodalash vositasi sifatida ishlatiladi. Sukunatning ma'nosi va roli madaniyat, shaxsiy hissiyotlar, va ijtimoiy muhitga bog'liq ravishda o'zgaradi, shuning uchun uni to'liq tushunish uchun tilning noverbal aspektlarini chuqurroq o'rganish zarur.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Ахманова О.С., Панфилов В.З. Экстралингвистические и внутрилингвистические факторы о функционировании и развитии языка // Журн. «Вопросы языкознания». 1963. №4.
2. Arslonov I.N. Ijtimoiy faoliyat va muomala psixologiyasi. Metodik qo'llanma. — Toshkent, 2019
3. Дмитриева Л.И., Клокова Л.Н., Павлова В.В. Словарь языка жестов. — Москва. 2003. — 320 с
4. Колшанский Г.В. Паралингвистика. — Москва: Наука, 1974. 32.
5. Саидхонов М. Алоқа-аралашув ва сукут // Ўзбек тилшунослигига оид тадқиқотлар. — Тошкент, 1993, 46-47-б.
6. Саидхонов М. Ишора феъллари семантикаси // Ўзбек тили ва адабиёти, 1998, 1-с., 38-42 б.
7. Саидхонов М. Новербал воситалар ва уларнинг ўзбек тилида ифодаланиши: Филол. фанлари номзоди илмий даражасини олиш учун тақдим этилган дис. автореф. — Тошкент, 1993. 26 б.
8. Сиддиқжон Мўминов. Ўзбек мулоқот хулқининг ижтимоий - лисоний хусусиятлари. Фарғона-2021
9. Ярцева В. Большой энциклопедический словарь. 2-е издание. —М.: "Большая Российская энциклопедия", 1998. —685 с.
10. Шевандрин Н.И. Социальная психология в образовании: Учеб. Пособие. Ч. 1. Концептуальные и прикладные основы социальной психологии. — М.: Владос, 1995. с.: